

8. Яцимірська М.Г. Сучасний медіатекст: Словник-довідник. – Львів: ПАІС, 2005. – 128 с.
9. Яцимірська М.Г., Драган Н. Мідеатекст як продукт журналістської творчості (психолінгвістичний аналіз логічного сприйняття та емоцій) [Електронний ресурс] / М. Яцимірська, Н. Драган. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk30/Visnyk%2030_P4_01_Jatsymirska.pdf

В статье исследуются особенности возникновения и функционирования неологизмов в современном украинском медиадискурсе. Анализ фактического материала дает возможность говорить, что для любого государственного языка медиадискурс является одним из самых динамичных языковых контекстов, где постоянно появляются инновации. Характер языковых изменений в лексическом составе современного украинского литературного языка изучен через призму динамики языковых изменений в медиадискурсе, поскольку медиадискурс является той сферой функционирования украинского языка, которой присущи интенсивное развитие и стойкая тенденция к новым трансформационным процессам.

Ключевые слова: неологизмы, медиадискурс, средства массовой информации, языковая норма, лексические инновации, функциональные особенности.

The article researches the features of the emergence and functioning of neologisms in modern Ukrainian media discourse. The analysis of the factual material show that media discourse is one of the most dynamic language contexts for any state language where innovations are emerging constantly. The features of linguistic changes in the lexical composition of modern Ukrainian language is studied through the dynamics of linguistic changes in the media discourse, because modern media discourse is the sphere of functioning of the Ukrainian language, which is characterized by intensive development and strong tendency towards new transformational processes.

Key words: neologisms, media discourse, mass media, language norm, lexical innovations, functional features.

УДК 811.161.2 + 392

Свищ Н.М.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ВЕСІЛЛЯ В УКРАЇНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ТЕКСТАХ

У статті досліджено проблему функціонування концептів, пов'язаних із весільним обрядом, у мові української художньої літератури.

Ключові слова: українська мова, фольклор, весілля, концепт

Детальне вивчення вербалізацій ключових концептів весільного обряду дозволяє змодельовати вироблені у віковому досвіді етносу засоби стабілізації психологічних станів та соціальних явищ, спрямовані на

максимально ефективно продовження народом себе в майбутньому, виховання нащадків на основі синтезу історичних, правових, етичних, естетичних, психологічних та інших знань предків. Переосмислення такого досвіду з погляду мультиаспектної, поліметодологічної та мультиметодичної лінгвістики ХХІ ст., застосовуваної відповідно до міждисциплінарного принципу в контексті всього комплексу сучасних знань про людину і соціум, дозволяє виробити лінгвопсихологічні та лінгвосоціологічні рекомендації гармонізаційного спрямування. Усім сказаним визначена **актуальність** дослідження мовної картини світу українських весільних текстів, здійснюваного переважно на матеріалі лексики як рівня мови, що порівняно з іншими рівнями максимальною мірою репрезентує зв'язок мови з позамовною дійсністю.

Новизна дослідження полягає в тому, що в ньому *уперше* здійснено етнолінгвістичне та лінгвокультурологічне дослідження специфіки вербалізації ключових концептів українського весільного обряду в синхронії та діахронії, запропоновано міждисциплінарну модель формування та функціонування системи вебалізаторів макроконцепту ВЕСІЛЛЯ у фольклорних та літературних текстах, ідентифіковано ідіоетнічні мовно-культурні маркери українського весілля:

- удосконалені підходи до лексикографічної інтерпретації мови фольклорних текстів та лінгвокогнітивного витлумачення внутрішньої форми та етимології лексики;

- *дістали подальший розвиток* основні принципи етнолінгвістики, лінгвокультурології, лінгвофольклористики, теорії мовних картин світу.

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз ідіоетнічної специфіки концептуалізації та вербалізації ВЕСІЛЛЯ в мовній та концептуальній картині світу (МКС і ККС) українців.

Об'єкт дослідження – лексика весільної обрядодії українців.

Предмет дослідження – ідіоетнічна специфіка вербалізації концептосфери весілля в лексиці української мови.

Матеріал дослідження становлять твори українських письменників-класиків, що актуалізують образи весільної обрядовості. Весільний обряд описаний у драмах І. Котляревського «Наталка Полтавка», Г. Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці», п'єсі Т. Шевченка «Назар Стодоля», п'єсі М. Старицького «За двома зайцями», п'єсах М. Кропивницького «Дай серцю волю, заведе в неволю», «Пошились у дурні», «По ревізії», «Де зерно, там і полова», п'єсах І. Карпенка-Карого «Бурлака», «Підпанки», «Паливода ХІІІ ст.», «Чортова скала», у повістях Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся», «Козир-дівка», поемі Т. Шевченка «Наймичка», оповіданні Марка Вовчка «Козачка», повістях і оповіданнях Ю. Федьковича «Люба згуба», «Серце не навчити», «Опришок», «Безталанне кохання», «Дністрові кручі», романі П. Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні», повісті І. Франка «Великий шум», поемі П. Куліша «Настуся», романі З. Тулуб «Людолови», П. Панча «Гомоніла Україна», А. Хижняка «Данило Галицький» тощо. Мотиви весільної лірики використали В.Пачовський у віршах «Ведуть дружки до

шлюбу...», «До вечері в шлюбнім строю» (збірка «Розсипані перли»), «Весілля» (збірка «На стоці гір»); В.Бобинський у вінку сонетів «Ніч кохання»; Б.-І. Антонич у поезіях «Весілля», «Весільне», «Весільна ніч»).

Лінгвісти (а також фольклористи, етнографи) неодноразово звертали увагу на обрядову лексику української мови, зокрема й на весільну. Мову весілля досліджували мовознавці М.В.Бігусяк [1], Н.Грозовська [6], В.Ю.Дроботенко [8], І.В.Магрицька [10], П.Ф.Романюк [12], Н.В.Хібеба [15], О.І.Чайка [16], В.Т.Шевченко [17], також фольклористи С.Й.Грица [5], С.К.Росовецький, М.Б.Лановик та З.Б.Лановик [9], історик М.С.Грушевський [7], етнографи М.Ф.Сумцов [13; 14], Ф.К.Вовк [4], В.К.Борисенко [2], А.П.Пономарьов [11] та ін.

Однак комплексне вивчення лексики авесільної мови в лінгвоконцептологічному аспекті, з погляду вербалізації відповідного сегменту мовної картини світу, ще не було здійснене.

Розглянемо детальніше окремі з названих творів, а саме ті, де макроконцепт ВЕСІЛЛЯ вербалізований найбільш детально.

Елементи весільного обряду становлять етнографічне тло драматичного конфлікту **«Наталки Полтавки» І.Котляревського**. Макроконцепт ВЕСІЛЛЯ не вербалізований деталізовано на всіх його етапах – можна простежити тільки функціонування номенів передвесільного та весільного циклу (*сватання, благословення, заручини, вінчання, весілля*), назви дійових осіб (*старости*) та атрибутивного комплексу першого етапу весілля (*придане, рушники, хустка*), а також ключовий концепт-символ шлюбу (*брачне ложе*). Протиставлені атрибути згоди на шлюб (РУШНИК, ХУСТКА) і незгоди (КАБАК «гарбуз»).

Вербалізовані концептуальні опозиції 1) ЛЮБОВ – БЛАГОСЛОВІННЯ БАТЬКІВ (через відмову батьків благословити закоханих на шлюб), 2) ЛЮБОВ – ПРИДАНЕ, ширше МАЙНО (...без *приданого*, *хоть будь вона мудрійша од царя Соломона, а краща од прекрасного Іосифа, то може умерти сідою панною*), 3) ЗАРУЧИНИ – ВІНЧАННЯ (Петро: *Коли вона свободна, то скажи за мене, а коли заручена, то краще не говори*; Наталка: *Нам не гріх побачитись, я іще не вінчана* <...> *Рушники нічого не значать*). В останньому випадку протиставлені язичницькі і християнські знаки-символи легітимізації шлюбу: Наталка вступила в процес дохристиянського узаконення одруження (Возний: *А понеже рушники і шовковая хустка суть доказательства добровольного і непринужденного єя согласія бити моєю сожительницею, то в такому випадку стане перед суд, заплатите пеню і посидите на везі*), однак над нею ще не був здійснений обряд церковного вінчання. Протиставлені не тільки два кандидати в наречені (Петро і Возний), а й свати / старости від кожного з них (Микола і Виборний). Ще одну концептуальну опозицію репрезентують СЕРЬОЗНИЙ НАРЕЧЕНИЙ (Петро) і ПАРОДІЙНИЙ НАРЕЧЕНИЙ (Возний), що нагадує протиставлення божества і трикстера в різних міфологічних традиціях. Головні атрибути перед весільного етапу (заручин) – РУШНИК і ХУСТКА. Наявні традиційні для чарівної казки концепти

ВІДСУТНІСТЬ (ПОДОРОЖ) ГЕРОЯ та його ПРИБУТТЯ НА ВЕСІЛЛЯ СВОЄЇ НАРЕЧЕНОЇ З ІНШИМ (пор., напр., «Одіссею», з якою п'єсу споріднює й мотив-концепт численних женихів Наталки). Центральний концепт серед вербалізованих у тексті – ЛЮБОВ, саме він конденсує естимаційні, етичні та виховні ідеї твору.

Автор актуалізує внутрішню форму вживаних лексем весільної сфери. Так, Наталка і Петро – *суджена і суджений* (тобто ті, хто *судились* одне одному ДОЛЕЮ, БОГОМ), тоді як Возний – *жених*.

Концептуальна модель «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка подібна до попередньої. Протиставлені СЕРЙОЗНИЙ і ПАРОДІЙНИЙ НАРЕЧЕНІ (Олексій – Стецько), причому протиставлення вербалізоване й на рівні морфології (шаноблива і розмовна форми імені), на рівні синтаксису (антигерой-трикстер спотворює до пародійної форми обрядові формули: *Спасибі матері... що вчила батька спати... та будила... прясти*). Також в опозиції перебувають ЛЮБОВ і БАТЬКІВСЬКЕ БЛАГОСЛОВІННЯ. Відповідно, протиставлені атрибути успішного і неуспішного сватання (РУШНИКИ, ХУСТКА – ГАРБУЗ, як говорить Олексій: *Таке моє щастя: мені досталася хустка, а урагу мому – гарбуз*). Головні передвесільні атрибути – РУШНИК і ХУСТКА. В обох текстах БОГ як центральна дійова особа, що перебуває за сценою, стає на бік ЛЮБОВІ всупереч соціальним обставинам. Обидва тексти нагадують структуру чарівної казки (за В.Я. Проппом) тим, що сюжет обох текстів – подолання перешкод і успішне здійснення весілля.

Вербалізуючи макроконцепт ВЕСІЛЛЯ, Г. Квітка-Основ'яненко використовує традиційні фольклорні формули (*добре слово, красна дівця, піч колупати, хліб святий, чорна куниця*). Весільний обряд концептуалізований як ЗАКОН, який учасники зобов'язані виконати належним чином (*закон сполнить*). Автор «продемонстрував у серйозному творі власну варіацію літературної рецепції фольклору, свідомо обравши такі родинні ритуали, які передбачають і аксіологічну позицію, а тому є надзвичайно показові» [3, с. 35].

У повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Козир-дівка» герой твору, як і герой чарівної казки, – бідний сирота (Левко), його антагоніст – чиновник, який має над ним владу (*писар*) і хоче одружитися з його нареченою (Ївгою). *Козир-дівка* – водночас і головний персонаж, і магічний помічник Левка. Тяжкі випробування обох (у перебігу яких Ївга дістає від губернатора прозвання *козир-дівка*) у руслі теорії В.Я. Проппа можна інтерпретувати як передшлбну ініціацію.

У ролі казкового МАГІЧНОГО ПОМІЧНИКА виступає губернатор (*Благословіть же мене, у шлюб уступаючи: ви мені і батько, і отець, і благодітель! Без вашої милості пропав би Левко зовсім, а без нього пропала б і я*). Традиційне для казки прибуття нареченого на весілля своєї нареченої з іншим подане у редукованому й спародійованому вигляді: спроба нелюба (АНТАГОНІСТА) заслати сватів дістала відкоша навіть виходячи за межі звичаєвого права – закону (*Вон, бездільнику, з нашої хати! Я такому ледащу*

не тільки доброго слова, і гарбуза не дам! <...> А вам, люди добрі, хоч би ви старости, хоч би ви і хто, одно слово кажу: і не говоріть законних речей, йдіть честю з нашої хати; а ось як зараз не підете, погашу світло, вилазьте тоді помацки з хати, мов злодії, і безчестя вам не заплачу, і всюди розказоватиму), а наречена готує весілля за відсутності нареченого (пор. конфлікт «Одіссеї»).

Зрештою АНТИГЕРОЙ покараний, ГЕРОЙ і козир-дівка (ізоморфна казковій ЧАРІВНІЙ НАРЕЧЕНІЙ) одружується.

Весільний обряд описаний дуже детально, включаючи учасників весільного дійства (молоді, старости, підстарости, цигани, молодичі «коровайниці», коровайниці, бояри, сваики, світилки, скрипники) та весільні атрибути (весільні пісні, квіти, коровай, коса, піч, рушник, свічки, хрест, шишки). Особливо архаїчний елемент – РЯДЖЕНІ, що репрезентують не тільки етноси (були і циганки, і турки), а й тварин (і наряджались, хто журавлем, хто ведмедем... Дружко аж охрип, мекекаючи, та хрюкаючи, та ревучи всякою скотиною, що молодим дарували) – так вербалізовано уявлення про єдність людського і тваринного світів у весільному СВЯТІ (пор. ідею М.Ф. Сумцова про ізоморфізм небесного і людського весілля).

Вербалізовані МАГІЧНІ ДІЇ при випіканні короваю: *дві молодичі, такі, що вже знали і слово, і що у якому разі треба, сіли біля печі і пильнували, щоб ніхто і не підходив, і не дивився на піч, а коли що, так зараз і відговорювали собі нищечком, і спльовували через плече.*

«Маруся» структурою тексту уподібнена до народної балади як вербалізації НЕЗДІЙСНЕНОГО ВЕСІЛЛЯ. Оскільки Маруся помирає до весілля, елементи весільного обряду вплетені в поховальний обряд (пор. спільне поховання закоханих, яким не судилось одружитися, у народній баладі). Вербалізована концептуальна опозиція ЩАСТЯ – ДОЛЯ. І «Сватання на Гончарівці», і «Маруся» містять розгорнуті формули сватання з реліктами мисливського побуту та викрадення або силового захоплення нареченої, що їх можна інтерпретувати як літературно оброблені фольклорні записи.

Детально вербалізований передвесільний цикл, зокрема номінації весільних чинів (бояри, дружки, підстарший боярин, старший боярин, старости, старший староста).

Текст «Назара Стодолі» Т. Шевченка уподібнений до чарівної казки не тільки структурою (подолання перешкод на шляху до весілля) та персонажами (ГЕРОЙ – наречений і АНТИГЕРОЙ – нелюбий наречений, у тексті не експлікований, і функції антигероя перебирає батько нареченої), а й казковими формулами (в яких царствах, в яких господарствах не бував), поряд із загальнофольклорними кліше, використовуваними й у весільних піснях (карі очі, синє море, стан високий, чорні брови, чорні уси). Розгорнута формула сватання репрезентує рід молодого не тільки як мисливців, а й, менш традиційно, як рибалок (Може, ви охотники які? Може, рибалки або, може, вольнії козаки?), що може вказувати не тільки на архаїчний мисливсько-рибальський побут, а й на релікти тотемістичного світобачення.

Вербалізована ідея психологічного паралелізму стану природи і стану людини (концепція О.М. Веселовського), зокрема, співвіднесення наречених із антропоморфізованими астральними об'єктами (концепція небесного весілля О.М. Афанасьєва й М.Ф. Сумцова): *Зоря з місяцем над долиною // Пострічалася; // Дожидалася до білої зорі...* Драматичний конфлікт зумовлений протиставленням ЛЮБИЙ НАРЕЧЕНИЙ – НЕЛЮБИЙ НАРЕЧЕНИЙ і КОХАННЯ – БАТЬКІВСЬКЕ БЛАГОСЛОВЕННЯ, однак відсутність опозиції ШАСТЯ – ДОЛЯ забезпечує традиційний для чарівної казки фінал – ЩАСЛИВИЙ ШЛЮБ.

У «Наймичці» Т. Шевченка весілля – тільки епізод, що не відіграє ключової ролі в розвитку сюжету й конфлікту – драматизм висенесений за межі весільного обряду. Вербалізовані весільні концепти (МОЛОДИЦІ, МУЗИКИ, СТАРОСТИ; КОРОВАЙ, РУШНИКИ, СВЯТИЙ ХЛІБ та ін.) відіграють передусім роль етнографізмів.

У «Настусі» П. Куліша концептуальна опозиція КОХАННЯ – СЛАВА (Морозенко: *Мені нудно жить без слави, // Ой без краси козацької, // Без заслуги лицарської; // Що без слави серцю туга... Не загине наша слава: // Доб'ємся до Варшави, // А в Варшаві нашу славу // Ми посадимо на лаві, // Нехай шляхту вона судить*) розв'язана чоловіком на користь СЛАВИ, і дружина позбавлена ШАСТЯ – в ім'я ВОЛІ для України (*А ти будеш Україну // Орати списками // І по полю сіять волю // Вражими тілами*). Текст поєднує моделі чарівної казки й героїчного епосу, епічність вербалізована не тільки на рівні концептуалізації ГЕРОЯ, а й на рівні віршованої форми.

Макроконцепт ВЕСІЛЛЯ вербалізований на рівні номінацій актантів (*бояри, гості, дружина, дружки, молоді*), дій (*вінчати, пов'язати руки*) та атрибутів (*вінок, калина, мед, поїзд, рушник, хустка*).

Автор моделює свою мову на основі давніх фольклорних формул (*Добре діди сиві // Між себе рядили, // Щасну долю молодим судили*), іноді вдаючися до магії суголось (*Наша слава здавна славна; // Наша правда здавна права, – // Чиста, славна наша слава!*). Вступ до поеми набуває космологічності завдяки використанню фольклорного прийому психологічного паралелізму – співвіднесення природи (у розгляданому випадку небесної сфери) зі світом людей (*Нема виду пишнішого // Над зорі в півночі, – // Нема дива дивнішого // Над серце дівоче*).

«Козачка» Марка Вовчка – текст, структура якого поєднує елементи ЩАСЛИВОГО ШЛЮБУ (як у чарівній казці) і НЕЗДІЙСНЕНОГО ШЛЮБУ (як у баладі). ВЕСІЛЛЯ відбувається (вербалізатори макроконцепту – *дівич-вечір, дружки, княгиня, рушники та ін.*), КОХАННЯ поєднує МОЛОДИХ, однак їх належність до різних соціальних верств (КОЗАЧКА – КРІПАК: *Не йди за кріпака, не йди! як такого ходу, то лучше з мосту та в воду!.. Нехай вільна козачка не закріплюється людям на сміх, а своєму селу на сором!*) позбавляє їх ШАСТЯ (*Кохання моє! – озвався він стиха, – така в мене думка, що я тобі світ зав'язав!*).

Центральними концептами є БОГ і ДОЛЯ (*Яка мені доля судилась, така й буде, не жалкуватиму ні на кого; Нехай Господь щастить долею*).

щастям і здоров'ям!; Нехай же Господь дає долю добру і талан), однак ДОЛЯ – в опозиції до ЩАСТЯ.

«Люба-згуба» Ю. Федьковича, автора балад, моделює структуру тексту балади, що концептуалізує і вербалізує НЕЩАСЛИВЕ КОХАННЯ. ВЕСІЛЛЯ – в центрі трагічного конфлікту: саме в час кульмінації обряду молодший брат нареченого, закоханий у ту саму дівчину, вбиває його і себе. Детальна вербалізація обрядового макроконцепту (*бояри, гості, старший дружба, дружки, молоді, під дружба, скрипник, старости, цигани; запросини, заручини, посвататися, старощення; віно, колач, посаг*) покликана уповільнити розв'язку конфлікту.

Суто баладний розвиток сюжету (ТРАГІЧНЕ КОХАННЯ) властивий оповіданню Ю. Федьковича «Серце не навчити». Драматизм конфлікту (з загибеллю дівчини й обох закоханих у неї) визначають концептуальні опозиції ПОБРАТИМСТВО – КОХАННЯ (*А побратима свого Василя беріг, як око в голові, аж доки не нагабало його то нещасливе кохання, що вже не одному чоловікові віку укоротало...*), ЩАСТЯ – ДОЛЯ (*Хотіла – не хотіла бідна Олена, подавала увечір рушники; а взимі відозралось й весілля*), ЛЮБИЙ – НЕЛЮБИЙ. Своєрідність концептуалізації шлюбу – у випробуванні ДОЛІ шляхом ПОЄДИНКУ двох претендентів на руку дівчини, однак виграє дуель не той, кого вона кохає. Детальна вербалізація макроконцепту ВЕСІЛЛЯ контрастує з браком ВЗАЄМНОСТІ і ЩАСТЯ. Сюжет близький до пізнішої драми І. Франка «Украдене щастя» (дівчина, думаючи, що відсутній ЛЮБИЙ неживий, одружується з НЕЛЮБИМ; ЛЮБИЙ повертається й гине), де ВЕСІЛЛЯ детально не вербалізоване.

Як у баладних текстах, ув оповіданні «Серце не навчити» людина ізоморфна рослині, любий Василь – квітці васильок (*Бувало, лиш вийде в садочок, вимче стебельце васильку та й пестить коло серденька, тільки їй і радості було*). Текст містить художньо змодельовані архаїчні формули сватання (*Приніс нас, паніматочко, сивий кінь до вашеї на поклін від князя молодого до двора золотого*).

Текст короткої новели Ю. Федьковича «Опришок» художньо моделює чарівну казку, де заможний селянин, колишній опришок, дає згоду на шлюб бідного хлопця зі своєю дочкою. Тут опришок ізоморфний казковому ЗАМОРСЬКОМУ ЦАРЕВІ, його донька – ЦАРІВНІ, а наречений – спершу нещасному ГЕРОЄВІ казки. Однак МАНДРІВКУ здійснює не герой, а юний оповідач, що запрошений дружкою на весілля. Поряд із традиційними вербалізаторами макроконцепту ВЕСІЛЛЯ (*дівка, дружба, зять, іти за когось, свати, старости*) – грубе порушення формули сватання щодо АНТИГЕРОЯ (нелюбого кандидата в зяті): *Скажіть Джімерові, що нехай свого сина оддасть у больницу, а не чужим дітям світ ним путати. <...> Спасибі і за се, – кажуть старости та й забрались потихоньки з хати, бо з моїм газдою не добре переливатись*. ЩАСТЯ концептуалізоване як відсутність опозиції КОХАННЯ – ДОЛЯ, БЛАГОСЛОВЕННЯ.

«Безталанне закохання» Ю. Федьковича репрезентує типове для концептуалізації ВЕСІЛЛЯ уявлення про ізоморфізм небесних і людських

явищ, підсилене астрологічними зацікавленнями автора. До тексту включено пісню, де вербалізовано ізоморфізм астрального, антропного, тваринного та рослинного світів: *Ой засвіти, місяченьку, // Да й ти, зоре ясна! // Ой в лузі, в лузі, // У лузі пшениця – // Там дівчина прекрасна! // Пшениченьку дожинає, // Все вгору та поглядає: // Ой чи високо, // Ой чи далеко // Сивий сокіл підлітає? У тій самій пісні чітко експліковано концептуальні опозиції ЛЮБИЙ – НЕЛЮБИЙ, КОХАННЯ – БЛАГОСЛОВЕННЯ: *«Ой подай, душко, руку!» // «Рада ж би я ручку дати – // Не зволяє стара мати. // Ой взяла мати // Нелюба до хати...».* НЕВІРНА ДІВЧИНА грає весілля з ІНШИМ (Ув одно каже, що любить, а за другого йде! – дорік парубок гірко), ГЕРОЙ гине – текст моделює трагічний сюжет балади з незавершеним ВЕСІЛЛЯМ.*

У текстах **І. Нечуя-Левицького** «**Микола Джеря**», «**Кайдашева сім'я**» та «**Живцем поховані**» описи фрагментів весільного обряду неістотні для розвитку сюжету й відіграють суто етнографічну роль. Основною концептуальною опозицією виступають САКРАЛЬНИЙ ЧАС (ВЕСІЛЛЯ) – ПРОФАННИЙ ЧАС (буденне життя).

У «Кайдашевій сім'ї» становлять лінгвофольклористичний інтерес насичені народнопоетичними формулами благословення Кайдашихи кожній із її невісток: *Мотрі – Даруй же, боже, нам і нашим дітям вік довгий та щасливий, щоб ти, моя доню, була здорова, як вода, щоб цвіла довіку, як рожса, щоб ти закрасила мою хату, моя втіхо, як зозуля садочок, приголубила мою старість. Пошли тобі, боже, вік веселий, як рибі в морі; Мелашці – Будь же, дочко, здорова, як риба; гожа, як рожса; весела, як весна, робоча, як бджола, а багата, як свята земля! Дай тобі, боже, спішно робити; щоб твої думки були повні, як криниця водою, щоб твоя річ була тиха та багата, як нива колосом. Дай вам, боже, і з роси, і з води; нехай ваше життя буде між солодкими медами, між пахучими квітками. Серед наведених формул слід виділити весела, як весна, що може бути інтерпретована як *figura pseudo-etymologica*.*

У тексті роману **Панаса Мирного** «**Хіба ревуть воли, як ясла повні**», незважаючи на детальну вербалізацію макроконцепту ВЕСІЛЛЯ за допомогою номінацій актантів весільного дійства (*жених, молода, музики, підстароста, старости*), весільних атрибутів (*посаг, хліб*) та дій (*женихатися, іти заміж, одружитися, оженитися, повінчатися, сватати*), описи фрагментів весільних обрядів відіграють епізодичну роль, протиставляючи СВЯТКОВИЙ ЧАС (ВЕСІЛЛЯ) страшним будням ПРОФАННОГО ЧАСУ. Саме в контексті архаїчної концептуалізації часу як неоднорідного слід інтерпретувати вербалізацію макроконцепту ВЕСІЛЛЯ в тих текстах, де такі описи є епізодичним контрастом до профанного ПОВСЯКДЕННЯ.

У п'єсі **М. Старицького** «**За двома зайцями**» підготування до весілля – в центрі сюжету. Текст організований за структурою балади (НЕЗАВЕРШЕНЕ ВЕСІЛЛЯ), однак гумористично-сатирична трансформація баладної схеми (підсилена зниженим стилем, русизмами) дає в ролі ГЕРОЯ і

АНТИГЕРОЯ не хлопців, а дівчат (протиставлені БАГАТСТВО – КРАСА). Головна дійова особа виступає в ролі БЛАЗНЯ-ТРИКСТЕРА.

Джерело прецедентних концептів п'єси М. Старицького – «**На Кожум'яках**» І. Нечуя-Левицького (ВЕСІЛЛЯ – так само в центрі сюжету), де ТРИКСТЕР, грубо порушуючи норми звичаєвого права в традиційному весільному обряді, сватає красиву бідну дівчину й водночас намагається одружитися з некрасивою багатою, до того ж її двоюрідною сестрою (опозиція КРАСА – БАГАТСТВО): *І хто ж його знав, що в вас було сватання, а не жарти!* На відміну відпереробки М. Старицького, у І. Нечуя-Левицького стилістичні засоби не залучені до вербалізації концепту ТРИКСТЕРА: і він, і всі інші персонажі говорять звичайною українською мовою.

Подібно до «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка, текст «**Свічного весілля**» І. Кочерги сюжетною структурою нагадує народну баладу – через вербалізацію концепту НЕЗАВЕРШЕНЕ ВЕСІЛЛЯ. Вербалізована традиційна для трагедійних сюжетів концептуальна опозиція КОХАННЯ – ДОЛЯ. Поряд із КОХАННЯМ центральним концептом виступає ЧЕСТЬ молодії, яка цінує честь дорожче за життя. Своєрідність тексту – в антропоморфізації СВІЧКИ як весільного атрибуту й розширення її концептуальних функцій шляхом уподібнення до ВОГНЮ, СВІТЛА. Протиставлення ЛЮБОГО і НЕЛЮБОГО ускладнене соціальним компонентом, що віддзеркалює й концептуальну опозицію ЛЮБОВ – МАЙНО (пор. те саме у «Наталці Полтавці», «Назарі Стодолі» та ін.).

Макроконцепт ВЕСІЛЛЯ вербалізований дуже детально, включаючи номінації актантів (*боляри, гості, дружки, князь, княгиня, маршалок, молоді, свати*), атрибутів (*вінок, комора, покуть, свічка*) та дій (*женились, іти за, одружуватись*).

У цілому авторські художні тексти, у яких вербалізація весілля відіграє помітну роль, можуть бути класифіковані на п'ять груп.

По-перше, тексти, орієнтовані на чарівну казку з ЗАВЕРШЕНИМ ВЕСІЛЛЯМ, де КОХАННЯ, ЩАСТЯ і ДОЛЯ не протиставлені («Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Козир-дівка» та «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Опришок» Ю. Федьковича).

По-друге, тексти баладного типу, де трагедія мотивована опозицією КОХАННЯ і ДОЛІ, БАТЬКІВСЬКОГО БЛАГОСЛОВЕННЯ, нерідко поряд із концептуальною опозицією БАГАТСТВО – БІДНІСТЬ («Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка, «Безталанне закохання», «Люба-згуба», «Серце не навчити» Ю. Федьковича, «Украдене щастя» І. Франка, «Свіччине весілля» І. Кочерги).

По-третє, тексти, у яких НЕЗАВЕРШЕНЕ ВЕСІЛЛЯ набуває не трагедійної, а комедійної конотації завдяки чільній ролі такого актанта, як БЛАЗЕНЬ-ТРИКСТЕР («На Кожум'яках» І. Нечуя-Левицького, «За двома зайцями» М. Старицького).

По-четверте, тексти синкретичного типу, де модель чарівної казки (ЗАВЕРШЕНЕ ВЕСІЛЛЯ) поєднана з трагічною моделлю балади:

ЗАВЕРШЕНЕ ВЕСІЛЛЯ не забезпечує ЩАСТЯ через станово-майнові проблеми («Козачка» Марка Вовчка) або концептуальну опозицію КОХАННЯ, ЩАСТЯ – ПАТРІОТИЗМ, СЛАВА («Настуся» П. Куліша – поєднання моделей чарівної казки й героїчного епосу).

По-п'яте, тексти, де ВЕСІЛЛЯ не посідає центрального місця в сюжеті, тільки вербалізуючи концептуальну опозицію САКРАЛЬНИЙ ЧАС весілля – ПРОФАННИЙ ЧАС буднів («Наймичка» Т. Шевченка, «Микола Джеря», «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького, «Хіба ревуть воли, як ясла повні» Панаса Мирного).

Перспективи дослідження концептуалізації ВЕСІЛЛЯ в авторських художніх текстах полягають у розширенні бази джерел прецедентних концептів і текстових моделей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бігусяк М.В. Лексика традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / М.В. Бігусяк; Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1997. – 17 с.
2. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні / В.К. Борисенко. – К. : Наукова думка, – 1998. – 191 с.
3. Вільна Я.В. Українські родинні обряди в літературній інтерпретації Г. Квітки-Основ'яненка / Я.В. Вільна // Українське літературознавство. – Львів, 2012. – № 75. – С. 33–39. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philology.knu.ua/files/library/folklore/37-1/8.pdf>
4. Вовк Ф.К. Студії з української етнографії та антропології / Федір Кіндратович Вовк. – К.: Мистецтво, 1995. – 336 с.
5. Грица С.Й. Фольклор у просторі та часі : Вибрані статті / С.Й. Грица. – Тернопіль : Астон, 2000. – 226 с.
6. Грозовська Н.А. Термінологія весільного обряду середньонадніпрянського регіону (Київська, Полтавська, Черкаська області): Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Н.А. Грозовська. – Запоріжжя, 1998. – 17 с.
7. Грушевський М.С. Історія української літератури / Михайло Грушевський / Упоряд. В.В. Яременко. – К. : Либідь, 1993. – Т. 1. – 392 с.
8. Дроботенко В.Ю. Лексика сімейних обрядів у говірках Донеччини : Автореф. дис. ... канд. філол. наук / В.Ю. Дроботенко. – Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2001. – 23 с.
9. Лановик М.Б. Українська усна народна творчість / Мар'яна Лановик, Зоряна Лановик. – 4-те вид., стер. – К. : Знання – Прес, 2006. – 591 с.
10. Магрицька І.В. Весільна лексика українських східнослов'янських говірок: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / І.В. Магрицька. – Запоріжжя, 2000. – 23 с.
11. Пономарьов О.П. Сім'я і родинна обрядовість / О.П. Пономарьов // Культура і побут населення України. – К. : Наукова думка, 1991. – 327 с.
12. Романюк П.Ф. Лексика календарних обрядів Правобережного Полесся (на матеріалі свадебного обряду): Автореф. дис. ... канд. філол. наук / П.Ф. Романюк. – К., 1984. – 23 с.
13. Сумцов Н.Ф. О свадебных обрядах, преимущественно русских / Н.Ф. Сумцов. – Х.: Тип. И.В. Ионова, 1881. – 219 с.
14. Сумцов Н.Ф. Религиозно-мифическое значение малорусской свадьбы / Н.Ф. Сумцов. – К. : Изд. ред. «Киевской Старины», 1885. – 20 с.

15. Хібеба Н.В. Структурно-семантична організація весільної лексики бойківських говірок : Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Н.В. Хібеба; Львівськ. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2007. – 20 с.
16. Чайка О.І. Обрядові номінації весільного циклу в українській, англійській і португальській мовах: семантика, структура, функціонування : Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство / Оксана Ігорівна Чайка; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2008. – 22 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
17. <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/419/3/Chaika.pdf>
18. Шевченко В.Т. Походження та семантичний розвиток української лексики, пов'язаної з весіллям: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / В.Т. Шевченко; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К., 1998. – 17 с.

В статье рассмотрена проблема функционирования концептов, связанных со свадебным обрядом, в языке украинской художественной литературы.

Ключевые слова: украинский язык, фольклор, свадьба, концепт

The article researches into the problem of functioning of the concepts, connected with wedding ritual, in the language of Ukrainian literature.

Key words: Ukrainian, folklore, wedding, concept

УДК 811.161.2'373-028.14"10/12"

Сіроштан Т.В.

АБСТРАКТНІ НАЙМЕНУВАННЯ В ЛЕКСИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XI – XIII СТ.

У статті вивчаються абстрактні найменування давньої руськоукраїнської мови XI–XIII ст., аналізуються лексико-семантичні групи таких іменників, визначається їх місце в лексичній системі мови.

Ключові слова: абстрактні назви, лексико-семантична група, лексична система, давня руськоукраїнська мова.

Традиційне для української лінгвістики вивчення історії словникового складу мови є неможливим без з'ясування динаміки окремих тематичних груп. Назви абстрактних понять становлять одну з найцікавіших ділянок лексики, що здавна привертала увагу науковців, зокрема, І. Ковалика, О. Микитюк, Н. Медведовської, Л. Полюги, З. Піскозуб та інших учених. У працях з історії мови, лексикології, словотвору, де розглядалися особливості цієї тематичної групи, сформулювалося значне теоретичне підґрунтя з окресленого питання, однак спеціальних досліджень, присвячених